

De skischans van de Olympische Winterspelen 1984 in Sarajevo.

[B] **DE ESSENTIËLE VERHALEN VAN HET ZIJPAD.
“EX” VAN PETER VERMEERSCH**

Al in het eerste hoofdstuk van *EX. Over een land dat zoek is* doet politicoloog en schrijver Peter Vermeersch (1972) een belangrijke bekentenis: “Ik heb reportages van fotografen gezien, politicologische en sociologische analyses gelezen, films en documentaires bekeken. En toch blijven de oorlogen in de Balkan, hoe gedetailleerd, alomvattend en beeldend beschreven ook, onvatbaar. Onnoembaar. Ondenkbaar.”

Het is een gevoel waar wel meer Balkankenners en -liefhebbers mee worstelen: hoe is het mogelijk dat mensen/volkeren die lange tijd vreedzaam naast en met elkaar leven in enkele dagen tijd elkaar naar het leven gaan staan? En vervolgens: hoe beschrijf je het onvatbare en het ondenkbare?

Vermeersch geeft het antwoord: door de betrokkenen zelf aan het woord te laten, door hen te observeren en met hen te spreken als het gewone leven het weer overneemt. Want alleen wanneer je iets meemaakt, is het denkbaar. En wanneer je er middenin zit, wordt juist al het andere weer ondenkbaar. De waanzin van de oorlog, waar slachtoffers daders worden, en omgekeerd, soms binnen enkele ogenblikken. Waar een angstige man

zijn echtgenote doodschiet omdat hij denkt dat het een vijand is die zijn huis is binnengedrongen.

Als een “correspondent van het alledaagse” ging Vermeersch tijdens reizen door ex-Joegoslavië op zoek naar wat er nog rest van het land dat vanaf begin jaren negentig uiteenviel, en naar de wonden die de verschillende Balkanoorlogen hebben achtergelaten. Als slavist en politicoloog, die als zeventienjarige gefascineerd raakte door Oost-Europa toen de Berlijnse muur viel, doet hij dat met de nodige bagage. Achtergrondkennis over het vloeibare labyrint dat de Balkan nog steeds is, met zijn vanzelfsprekende meertaligheid en culturele verscheidenheid, maar ook met de bijbehorende territoriumdrift. Een weemoedig studieveld waar het mooiste en het slechtste van de Europese geschiedenis voortdurend strijden om aandacht.

Een combinatie van die achtergronden met actuele getuigenissen kan snel verzanden in droog getheoretiseer of in makkelijke verklaringen achteraf. Niet bij Vermeersch. Verhalen van het zijpad, zo bestempelt hij zelf de verhalen die hij gaandeweg bij elkaar sprokkelde tijdens studiebezoeken en reizen. De kracht van dit boek is dat Vermeersch volop zijpaden bewandelt en ons aan de hand van getuigenissen op sleeptouw neemt in een boeiende ontdekkingsreis door de lappendeken

die ooit Joegoslavië was. Reisreportage en historische duiding gaan hand in hand en zo ontpopt Vermeersch zich tot een boeiende verteller die geschiedenis weer levend maakt.

Of Vermeersch bij zijn omzwervingen daadwerkelijk veel aan het toeval heeft overgelaten, doet eigenlijk nauwelijks ter zake, want we krijgen boeiende getuigenissen voorgeschoteld die soms shockeren, nog vaker ontroeren en altijd inzicht verschaffen. Zo is er de Servische Tihana, die in Belgrado woont. Ze werd in het Kroatische Karlovac geboren, maar is al twintig jaar niet meer in Kroatië geweest. Als ze op vakantie gaat naar de Adriatische kust, reist ze naar Montenegro. “Ik ben ooit aan de Joegoslavische kust geweest in Kroatië, als kind. Maar ik kan nooit meer naar Kroatië, nu het geen deel meer is van Joegoslavië. Begrijp je? Ik heb een plek verlaten die niet meer bestaat.”

Dat snijdt net iets dieper dan de verhalen over “Joegonostalgie” en heimwee naar de tijd van Tito, want het beeld van verschillende volkeren die elkaar spontaan in de armen vallen, is al even vals en misleidend als het beeld van volkeren die opgedeeld wilden en konden worden volgens etnische scheidslijnen. Net omdat in de lappendeken die Balkan heet, de scheidslijnen helemaal niet zo duidelijk zijn en kriskras door elkaar lopen. De Balkan, dat is waar Kroaten in Kroatië klagen over Kroatische vluchtelingen uit Bosnië en heimwee hebben naar hun Servische burens die nu naar de Republika Srpska zijn verdreven. Het is de mythe van de etnische oorlog, verteld door de achterblijvers.

Vermeersch vergelijkt de etnische identiteit met eb en vloed. “Het overstroomt je, het sleurt je mee, of het trekt zich terug in de verte, je vecht ertegen of je laat je drijven. Als je eenmaal volgens een etnische logica denkt, als je mee moet met de stroming van de stormvloed, betekent dat niet noodzakelijkerwijs dat je dat graag doet.” Je moet een dichter zijn om het zo mooi en treffend te kunnen opschrijven.

Zo kadert Vermeersch iedere ontmoeting toch weer in een groter geheel. Er zijn pakkende verhalen bij, van Zijo, een Rom-kind uit Bosnië dat als enige ontsnapte toen zijn hele dorp werd uitgemoord. “Iedereen die hij kende op de wereld was dood, alleen hij niet. Hij was acht jaar en lag in een put op een lijk, hij wist niet wie. Hij bloedde en wachtte af.”

De apotheose volgt in Ljubljana, de hoofdstad

van Slovenië, de meest atypische van de voormalige Joegoslavische republieken. Alhoewel. Voor de oorlog trok het welvarende Slovenië honderdduizenden immigranten aan, uit Bosnië, Servië, Macedonië. Tijdens en na de oorlog kwamen daar tienduizenden vluchtelingen bij. Ze leven samen in buitenwijken als Fuzine. Voor Sanela is dat een betere versie van Bosnië zelf. Waarom? “Hier zie je nooit Bosnische politici, en vanuit het oude vaderland laten ze ons ongemoeid.” De Bosniërs voelen er zich het product van het uiteenvallen van Joegoslavië.

En zo is dit boek ook een zoektocht naar de moeilijke balans tussen vergeten, vergeven, herinneren en onthouden. Obsessief herinneren kan ook tot vergeten leiden, en het verleden vergeten maakt juist kwetsbaar voor manipulatie. Een onbesproken (oorlogs)verleden wordt later makkelijker gekaapt voor politieke doeleinden. Vermeersch blijft het verbijsterend vinden hoe makkelijk mensen aannemen dat een collectieve identiteit iets onwrikbaars is, terwijl hun persoonlijke vriend- en vijandschappen vlot veranderen. Daar schuilt een duidelijke waarschuwing in voor diegenen, overal ter wereld, die graag denken in “wij” en “zij”. En voor de gevolgen van dat denken. Zoals de anonieme marketeer van een zieltoegend kuuroord in Montenegro het samenvat: “Hier is veel meer verloren gegaan dan alleen een land.”

DIRK VANDENBERGHE

PETER VERMEERSCH, *EX. Over een land dat zoek is*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2014, 334 p.